

זכרונותי האישיים על פעילות הרשת הצבאית פורסמו ב"עידן" 2, תשמ"ג, של "יד בן-צבי", עמ' 134-147. כן שרדו כמויות חומר צבאי בריטי מקורי (עותקים מיותרים של החומר ששוגר בשעתו אל מטה הש"י בת"א). ד"ר גלבר מוזמן לעיין בו כדי שיוכל לוודא למען מחקריו את קיומה של הרשת הצבאית, אף כי שמרה על סודיותה במשך 36 שנה.

מובן* שנשאלת השאלה כיצב נוצל החומר, שנאסף לעתים תוך סיכון ניכר. בין החומר שנאסף: מקורות המים באזור תעלת סואץ ובסיני, תיק "מבצר אחרון פלסטין", שהוכן על-ידי הבריטים כשעמד רומל בשערי מצרים, בשנת 1942, תכניות של ביצורים, של מחנות, של תחנות שאיבה ושל מאגרי נפט, מפות של שדות תעופה בכל רחבי המזרח התיכון, מערכי הכוחות הבריטים באחזה עת, סקירות מודיעין סודיות ביותר (שהושגו ביום פרסומן) ועוד. לאור הידע שהצטבר במרוצי השנים מאז, ניתן לומר, כי מבחינת הצלחותיה, לא נפלה הרשת הצבאית של הש"י מגופי מקבילים, ותיקים הרבה יותר, במדינות אחרות. המודיעין הצבאי הבריטי, "ביטחון השדה" וגופי ביון אחרים, שפעלו בארץ, מעולם לא עלו על עקבות הרשת.

לארגון העלייה הבלתי-לגלית מאיטליה ולימים היה ראש הוועדה לאנגריה אטור מית. סייעו בידיו מתנדבים רבים, פרופ-סורים ואנשי משרד החוץ לעתיד. בין עוזריו היו גם יוצאי הצבא הבריטי, שהתמצאו בארגונו והתמחו בבעיות אסטרטגיות, וביניהם גם כותב השורות האלו. הרשת הצבאית של ירושלים חדרה גם לרבדים הגבוהים ביותר של המטה הבריטי, והעבירה לשימוש הש"י בתל-אביב כמויות אדירות של מסמכים, מפות, מכתבים, תזכירים, מדריכים, טבלות, ארגוניות וכו'. יש להניח, כי החומר הזה התעבר כבר לארכיון צה"ל. כן העבירה הרשת ידיעות שוטפות (לא מפי סוכנים ערבים!), והפיקה בקביעות סקירות צבאיות במגמה לאפשר מעקב אחר הכנות הבריטים לפנות את איי, נושא שהעסיק את מנהיגי היישוב.

מבצע "חורב": אולטימטום בריטי במונן הקלאסי – לא; איום להפעיל כוח נגד ישראל – כן

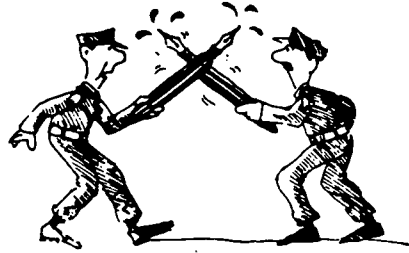
מרדכי גזית*

דצמבר 1948 לא נוסחו בצורת מסר אולטימטיווי קלאסי. המסר הבריטי לא כלל, למשל, תביעה מישראל להסיג את כוחותיה מסיני עד לשעה מסוימת דווקא. באיגרתה לארה"ב ניסחה בריטניה את איומה כלהלן: "היא (ממשלת בריטניה) מקווה שממשלת ארה"ב תוכל להפעיל השפעתה (to act upon) על היהודים בצורה כזו עד שלא יהיה צורך בפעולה צבאית (military action) ע"י הכוחות הבריטיים בשטח מצרים. בהתאם לחוזה שלנו עם מצרים. זאת ניתן להבטיח אם ייסוגו היהודים מיד משטח מצרים". מלות המפתח הן: "פעולה צבאית".

* מוותיקי הדיפלומטים במשרד החוץ.

ריקני בישראל באותם ימים, ג'יימס מקדונלד, שכתב בזיכרונותיו, שהאיגרת שהצטווה להעביר לממשלת ישראל הייתה למעשה אולטימטום (מקדונלד כתב: "הרהרתי בשאלה מה ישוב בן-גוריון לוואשינגטון. האם ידחה את התביעות הבריטיות – לבד מצורתן היו אלה אולטימטום – או האם יבחר במהלך המאוד בלתי פופולארי ויצווה על הכוחות הישראליים לסגת מאדמת מצרים?"). הרי השאלה אינה האם התקיימו באיומי בריטניה כל אותם התנאים המצדיקים בדרך כלל לכנות מסר בעל תוכן מסוים ממדינה אחת לרעותה בשם אולטימטום. שכן, כידוע, איומי בריטניה בסוף

כדי להבין מה ראה נתנאל לורך לטרוח כל כך הרבה (מערכות, 294-295, יולי 1984) כדי לשכנע, שבמבצע "חורב" לא הועבר אולטימטום בריטי לממשלת ישראל לאלצה לצוות על הנסיגה מסיני, צריך לעיין בספרו "קורות מלחמת העצמאות" (הוצאת מסדה, ת"א, תשי"ח), שבו קבע (עמ' 506), שהיה אולטימטום כזה. קביעה זו לא הייתה מדויקת כפשוטה ולכן מצא אולי עתה לנחוץ לתקן את אי הדיוק דאז. אם כך, חבל, שבמאמרו האחרון לא הזכיר חטאת נעורים זו. אלא שמאמרו החדש מרחיק לכת בכיוון ההפוך. הוא חולק על הנציג הדיפלומטי האמ-

שיגרה ממשלת ארה"ב מסר חריף מאוד לממשלה היהודית בדבר אפשרות שינוי כל היחס של ארה"ב אל המדינה היהודית אם לא ייסוגו היהודים משטח מצרים... יש להודות: במסמך הזה לא מופיע צירוף המלים "פעולה צבאית ע"י כוחות בריטניה", אשר הופיע באיגרת הבריטית, שנמסרה לארה"ב ובמקומו נמצא הניסוח התמים יותר (שבריטניה עלולה להיקרא "בקרוב" לקיים את התחייבויותיה החורזות כלפי מצרים). כיצד להסביר שוני זה? עיון מדוקדק בדו"ח של השיחה בין לאוט לשגריר הבריטי ב-30 בדצמבר 1948 מספק את ההסבר לכך. לאוט שאל את השגריר האם תהיה ממשלת בריטניה מוכנה להימנע מלתספק ומלתגבר את מתקניה בירדן ולהמשיך במדיניות של אי הספקת נשק לארצות ערב (שהחלה לאחר ההפוגה הראשונה), כשממשלת ארה"ב תיענה לבקשת ממשלת בריטניה בעניין לחץ על ישראל כדי להביא לנסיגת כוחות צה"ל מסיני. השגריר הבריטי השיב, שדעתו האישית היא שיתכן בהחלט שבריטניה לא תחמש את מדינות ערב אם תרוסן ישראל, תחדל ממתקפתה על מצרים ותסיג את צה"ל אל מעבר לגבול הבין-לאומי. השגריר לא נשאל, ולכן לא אמר, מה שהיה מובן מאליו, כי במקרה כזה לא תצטרך בריטניה לאיים עוד בפעולה צבאית של כוחותיה להגנה על שטח מצרים.

לאחר השיחה בוואשינגטון לא נשאר לבריטים אלא לחכות לתוצאות הפעילות הדיפלומטית האמריקנית. מצבם הדיפלומטי לומאטי נראה להם נוח מאוד: א חיל האוויר המלכותי יכול היה להמשיך לקיים טיסות סיור מעל סיני, בעידוד ארה"ב, לאחר הודעה שנמסרה למחלקת המדינה של ארה"ב ב-29 בדצמבר; ב) האיום בדבר אפשרות הפעלת כוחות בריטיים לפי החוזה מ-1936, נשאר תקף משום שהאמריקנים לא הסתייגו ממנו; ג) ארה"ב הסכימה להפעיל את מלוא השפעתה על ישראל כדי להביא לנסיגת צה"ל.

אולי מותר להעלות השערה: אילו הסתיימה הפרשה בנסיגת כוחות צה"ל ובוזה בלבד, ולא כפי שהסתיימה בפועל בהפלת חמשת המטוסים הבריטיים ע"י

הנחיות דחופות אל הנציג הדיפלומטי האמריקני בישראל על דעת הנשיא האמריקני. ההוראות חזרו על האיומים הבריטיים בנאמנות ("אם הכוחות הישראליים לא ייסוגו מתחומי מצרים, תיאלץ ממשלת בריטניה לנקוט בצעדים למלא את התחייבויותיה בהתאם לחוזה שלה עם מצרים מ-1936").

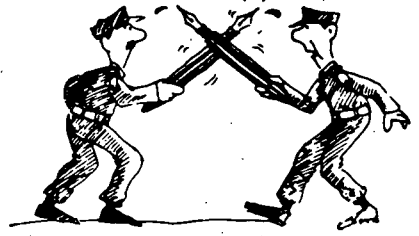
ממשלת ארה"ב הוסיפה אזהרה (או שמא היה זה אפילו איום?), ש"מעשים בלתי שקולים של ממשלת ישראל על-ידי לאלץ את ואשינגטון "לדון מחדש בעניין יחסיה עם ישראל". מכאן, שממשלת בריטניה (שאין ספק שנמסרו לה פרטי המהלכים האמריקניים) ידעה, שווא-שינגטון מפעילה לחץ כבד על ישראל. ומה מלמדות התעודות הבריטיות עצמן על פרשה זו? בישראל אין בידינו שפע התעודות הבריטיות, המצויות בלונדון. אך די אולי במסמך אחד כדי ללמדנו על הראייה הבריטית.

המסמך שברשותנו מכונה "תזכיר היסטורי על המצב בפלשתינה מאז 1945". חשיבותו בכך שהוא הוכן עבור שרי הממשלה הבריטית לקראת הדיון שנערך בקבינט הבריטי ב-17 בינואר 1949. בקטע הדן בפרשת אל-עריש נאמר: "מאחר שעלולים היינו להיקרא בכל רגע לבוא לעזרת מצרים, בהתאם לחוזה האנגלי-מצרי, ניתנו הנחיות לחיל האוויר המלכותי (RAF) לבצע סיורים, אם אפשר ביחד עם חיל האוויר המצרי, כדי לדווח על העובדות האמיתיות של המצב. באותו זמן נשלח מסר דחוף לממשלת ארה"ב, שבו הודענו לה על המצב החמור מאוד המתפתח, אשר עלול היה להשפיע על כל אזור המזרח התיכון ועל האפשרות, כי עלולים אנו להיקרא בקרוב לקיים את התחייבויותינו החוזיות כלפי מצרים. בהשיבו על מסר זה, הביע סגן שר החוץ האמריקני את התקווה, כי נצליח להשיג מידע אמין על המצב הצבאי, שכן דבר זה (המידע) יחזק את ידיו בהפעילו את השפעת ארה"ב על היהודים למען נסיגת משטח מצרים... זמן קצר לאחר מכן

" התזכיר הוא נספח לפרוטוקול של ישיבת הממשלה הבריטית ב-17 בינואר 1949. C.P. (49). 10, Historical Memorandum of the Situation in Palestine since 1945.

ציטוט זה לקוח מהאיגרת (Note Verbale), שהשגריר הבריטי מסר לשר החוץ האמריקני בפועל רוברט לאוט ב-30 בדצמבר 1948. גם אם מסכימים לדברי לורך (שהאיומים הבריטיים על ישראל לא היו אולטימטום במובנו הצר והפורמלי של מונח זה), עדיין אין לקבל את טענתו, שהבריטים לא איימו בפעולה צבאית. איום זה נכלל והיה מפורש לחלוטין, כמצוטט לעיל. לורך משער, שבהעביר את האיומים הבריטיים לישראל, לא דייקו האמריקנים בכמה נקודות. במקום למסור לישראל, שהבריטים "נקטו אמצעים" לקיים את התחייבויותיהם שבחוזה האנגלי-מצרי, מסרו לישראל, שהבריטים "יעשו פעולה". והנה מתברר שבאיגרת הבריטית הופיע צירוף המלים "פעולה צבאית". בכך מתערער טיעונו של לורך. טענה נוספת בפיו של לורך: לדבריה, התביעה לנסיגה הופנתה ע"י הבריטים לארה"ב ולא לממשלת ישראל, וכלל לא נאמר, ששר החוץ הבריטי מבקש את ממשלת ארה"ב להעביר תביעה אולטימטיבית לממשלת ישראל. גם טענה זו אין לקבלה. ראשית, האיגרת הבריטית כללה פנייה ברורה לארה"ב, כמצוטט לעיל, לפעול דיפלומטית כדי להביא לנסיגה ישראלית מייד. שנית, גם אלמלא הייתה באיגרת פסקה זו, די היה בתוכנה החמור, באיום לפעול בכוח צבאי, ובציון אפשרות הרס ליחסי ארה"ב עם בריטניה (סעיף 2 של האיגרת), כדי להניע את ממשלת ארה"ב לפעולה דחופה ונמרצת. בנסיבות החמורות, שנוצרו על-ידי המהלך הבריטי, היו לאמריקנים שתי אפשרויות: להודיע לבריטים, שאינם מוכנים לפעול נגד ישראל כל עוד מאיימת בריטניה בפעולה צבאית; או להיעתר לפנייה הבריטית. אילו בחרו האמריקנים בראשונה, יתכן שאפשר היה לומר, שהאולטימטום לא היה ולא נברא, או אם נברא, נחנק באבו. והרי זה לא קרה. על דעתו של מזכיר המדינה בפועל של ארה"ב לא עלה כלל לדחות את הפנייה הבריטית. הוא הבטיח לשגריר הבריטי להביא מייד את הפנייה לידיעת הנשיא טרומן. כעבור שעות ספורות בלבד נשלחו

* FRUS (Foreign Relations of the U.S.), 1948, Vol. V, p. 1703.

ראו טעם להבליע במקצת את חלקם בהסלמת המתיחות בין בריטניה לישראל ולטשטש את אחריותם למה שקרה.

אל. אבל, אחרי העלבון, שספגה בריטניה בהפלת מטוסיה — וזה היה הנושא על סדר היום של הקבינט הבריטי ב-17 בינואר 1949 — יתכן, שכותבי התזכיר

חיל האוויר הישראלי, בשבעה בינואר 1949, היו מנסחי התזכיר מציינים מפור-שות את האיום, שהם איימו בהפעלת כוחותיה הצבאיים של בריטניה נגד ישר-

לשאלת מקומה של מלחמת דבורה — הערות לסיכום הדיון

שחר שפירא

על קטע סמוך של פרשת המים הראשית. עניין נוסף שביקשתי לסתור הוא הדי-מוי המזלזל שדבק במלחמת דבורה — בעיקר לאור כתביו של יוספוס פלביוס. למישב הערכתי אין כל סימוכין בתיעוד ההיסטורי, להנחה המקובלת בדבר תהי-פוכה בלתי-צפויה במזג האוויר והכרעת הקרב בשל גשם פתאומי; היטיב לנסח זאת אלחנן אורן עצמו במאמרו שהתי-פרסם במערכות 224 (עמ' 43 טור ב').

טענה נוספת — בגין משמעותו של "נחל קישון גרפם" (ה', 21). המובן של "סחיפה בכוח", המיוחס כיום לשורש "גרף" הוא חדיש לחלוטין, ואין לו על מה לסמוך בתנ"ך, שכן בפועל — הוא מופיע שם בלבד ובצורה אחרת ("מגרפותיהם") ביואל א', 17; פרט לכך אין לו זכר בתנ"ך. בלא להסתמך על "נס הגשם". ראוייה מלחמת דבורה להיחשב כאחת ממערי-כות המופת בתולדות המלחמות של העולם העתיק — הן מבחינת תורת הלחימה שבאה בה לידי ביטוי, ברמה האסטרטגית וברמה האופרטיבית, והן מבחינת גודל הצבאות שהיו מעורבים בה.

לבין הכינרת. הישראלים ניצלו את מגבלת התלות הכנענית — הפיזית והחשיבתית — ברכב הברזל שלהם, מגבלה ש"תיע-לה" אותם ללחימה במישורים העבריים בלבד; מי שנהנה מיתרון מוחלט ברכב קרבי משוריין ורגיל לקצב לחימתו אינו אף להתרוצץ על ה"ג'בלאות" בקצב איטי של חי"ר. אילו היה סיסרא מצליח בהב-קעתו — היה זוכה בעדיפות קרקעית ניכרת במסע הדיכוי שהיה מנהל, אל נכון, נגד האוכלוסייה והיישובים היש-ראליים הפזורים במרחב, שכן השטח נוחת ממערב מזרחה.

דומני שהשבתי, בתיאורים הטנטטי-ביים שהעליתי בגוף המאמר, לשאלה כיצד יכלו הישראלים לרכב הברזל הכנע-ני ובסיפא — כיצד נשברה עליונותם הצבאית של הכנענים, עם חיסול העתודה "המט"כלית" שלהם; לאחר הניצחון הישראלי במלחמת דבורה התפוררה הממ-לכה הכנענית ליחידות קטנות ומפורדות, שהישראלים יכלו להורישן אחת לאחת. בתהליך מקביל נהרסה גם ממלכת הצלב-נים הראשונה ב-4 ביולי 1187 לספירה, עם הבסת/ה"עתודה המטכ"לית" שלהם בקרב קרני-חטין — שהתחולל אף הוא

במאמרי, במערכות 3-292, אכן הגבלתי עצמי בידועין לתחום שבו יכולתי, לעניות דעתי, לחדש ולהוסיף טיפה משלי לים הגדול של השערות ופרשנויות — ולמעט הידוע — בפרשה המרתקת של מלחמת דבורה. לכן הידרתי עצמי מדיון בשאלות המעורפלות והנדושות של סיבות המלח-מה, תיארוכה ויחסה למלחמת מי-מרום, האמפיקטיבונה (ברית השבטים) הישרא-לית ופעולתה, או מהותה של "חרושת הגויים". הצטמצמתי בהיבט הצבאי של המאורע ובמסקנות שיכולתי להסיק מיי-שומה של שיטת הניתוח הקרקעי שגיי-בשתי — תוך "קריאת" המאפיינים הקרקעיים של הזירה, לאור אילוצי ה-סד"כ והאמל"ח הירועים לנו מן המקורות. ניסיתי לענות על מספר שאלות שאלח-נן אורן חוזר ומציבן: מדוע הצליחה דבורה "למשוך" את סיסרא למקום הקרב שבו בחרה ומדוע הוא "נמשך לשם"? ברק וצבאו המיליציוני חסמו את "שער" הכני-סה המערבית — הבלעדי, כמעט, מבחינ-תו של סיסרא — לאזור המרד ולבסיסו המוצק, הלוגיסטי והאנושי, שהיה מעברה המזרחי של פרשת המים הראשית של ארץ-ישראל המערבית והשתרע בינה

בשולי מבצע "תופת" (מערכות 292-293)

סא"ל בני מם

האלוף טל שלט על הכוחות עד לסיומה. בסוגיה זו הסתמכתי על תחקיר מחלקת היסטוריה שנערך לאחר המבצע. ב. בתיאור לחימתה של חטיבת הצנח-

פורמלית מידי האלוף עוזי נרקיס לידי האלוף ישראל טל, הרי שמעולם לא אירע כך. אלוף הפיקוד היה ונשאר מפקד הפעולה, אלא שבפועל, מרגע מסוים

בעקבות תגובות שקיבלתי על מאמרי מבצע "תופת" — קרב בגדה המזרחית של הירדן ברצוני להבהיר שני עניינים: א. אם הובן ממאמרי שהפיקוד הועבר